

Biblioteki **legalnie cyfrowe**

PRAWO AUTORSKIE | Spory wokół istnienia cyfrowych bibliotek zaostrzyły się wraz z inicjatywą Google Book Search. Nie trzeba nikogo przekonywać, że wirtualne zasoby są potrzebne, ale czy zawsze zgodne z prawem?

Agnieszka Malczewska

Głośnym i kontrowersyjnym tematem jest w ostatnim czasie inicjatywa utworzenia biblioteki cyfrowej Google Book Search. Co prawda, biblioteka ta nie jest pierwszym udostępnionym w Sieci archiwum książek, jednak planowany rozmach inwestycji, siła ekonomiczna jej organizatora oraz zasady wzbogacania zasobów biblioteki budzą spory dotyczące legalności przedsięwzięcia. Pojawia się również pytanie o to, czy projekt ten rzeczywiście zmierza do zaspokojenia oczekiwań społecznych w zakresie poszerzenia dostępu do dóbr kultury czy też bardziej do osiągnięcia intratnego celu gospodarczego zgodnie z formułą „Content is the king!”. Jakkolwiek nie brakuje przeciwników Google Book Search, nie można przecenić udogodnień, które, co do zasady, wiążą się z dostępnością publikacji w Internecie. Nie można też obaw o zapewnienie w sieci odpowiedniej ochrony praw autorskich sprowadzać do generalnego wniosku, że bibliotek cyfrowych tworzyć nie warto.

Regulacje prawne

W polskim ustawodawstwie idea biblioteki cyfrowej znajduje swoje umocowanie w przepisach ustawy o bibliotekach z dnia 27 czerwca 1997 r. (DzU nr 85, poz. 539). Definicja materiału bibliotecznego zawarta w art. 5 ustawy daje podstawy zakwalifikować do tego rodzaju zasobów także utwory wyrażone w formie cyfrowej. Ich rozpowszechnianie w sieci internetowej stanowić będzie jedną z możliwych form udostępniania zbiorów bibliecznych, wykorzystującą aktualne osiągnięcia technologiczne. W rezultacie nie ma jakichkolwiek przeszkód, by traktować bibliotekę elektroniczną jako bibliotekę w rozumieniu przepisów wspomnianej ustawy, co skutkuje obowiązkiem stosowania jej przepisów do przedsięwzięć

służących rozpowszechnianiu w Internecie zasobów archiwów cyfrowych.

Zagadnienia biblioteki cyfrowej dotyczą także przepisy ustawy o ochronie baz danych z dnia 27 lipca 2001 r. (DzU nr 128, poz. 1402), na podstawie której zbiorzy takie są objęte szczególnym reżimem ochrony (*sui generis*). Ochrona ta odnosi się bowiem do zbioru danych lub jakichkolwiek innych materiałów i elementów, zgromadzonych według określonej systematyki lub metody, indywidualnie dostępnych w jakikolwiek sposób, w tym za pomocą środków elektronicznych. Jej warunkiem jest, aby sporządzenie, weryfikacja lub prezentacja zbioru wymagała istotnego nakładu inwestycyjnego. Nie ulega wątpliwości, że stworzenie biblioteki cyfrowej, w tym w szczególności zgromadzenie jej zawartości merytorycznej, stanowi przedsięwzięcie wiążące się ze znacznym wysiłkiem obejmującym

wkład intelektualny oraz finansowy. Ochrona przewidziana we wskazanej ustawie zakłada wyłączne prawo producenta bazy danych, w tym przypadku organizatora biblioteki cyfrowej, do pobierania danych lub wtórnego ich wykorzystywania. Natomiast nie zabezpiecza wypożyczenia bazy.

Problematyka prawnoautorska

Największe spory wokół biblioteki cyfrowej Google Book Search wiążą się z kwestią zasad gromadzenia materiałów bibliecznych. Najmniej problematyczna jest eksploatacja starych publikacji, których prawa autorskie bezspornie wygasły i w związku z tym należą one do ogólnodostępnej domeny publicznej. Lwia część materiałów bibliecznych jest jednak nadal objęta ochroną prawnoautorską, przy czym jej zakres i czas trwania jest różny w zależności od przepisów

poszczególnych krajów. Przy takim założeniu ten sam utwór może być chroniony na przykład przez polskie prawo autorskie, ale jednocześnie pozostawać poza ochroną przewidzianą regulacjami amerykańskiego Copyright Act. Dodatkowych problemów przysparza niezwykle skomplikowana kwestia ustalenia prawa właściwego do oceny prawnej czynności podejmowanych w sieci internetowej, budząca w praktyce wiele kontrowersji z uwagi na specyfikę Internetu.

Zarysowane tu kwestie sporne i kontrowersje szczególnie mocno wybrzmiały w sprawie Google Book Search. W związku z wytoczonym przed sądem amerykańskim indywidualnym sporem dotyczącym zasad gromadzenia i udostępniania materiałów autorskich w bibliotece Google, podmiotom uprawnionym został wyznaczony termin złożenia ewentualnego sprzeciwu odnośnie do umieszczenia ich prac w tym cyfrowym księgozbiore. Brak sprzeciwu w wyznaczonym terminie ma zostać potraktowany jako zgoda uprawnionego na elektroniczną publikację treści w Google Book Search. W konsekwencji na kontynencie europejskim odezwały się głosy protestów autorów oraz wydawców. Wnioskowanie oparte na założeniu tego rodzaju dorozumianej zgody uprawnionego na korzystanie z rezultatów jego twórczości nie znajduje prawnego umocowania w odniesieniu do utworów chronionych przepisami poszczególnych państw europejskich ani konwencji międzynarodowych.

W Europie filozofia prawa autorskiego opiera się na założeniu silnego monopolu twórcy, zgodnie z którym autor ma prawo do wyłącznego dysponowania utworem, o ile jego eksploatacja nie mieści się w zakresie dozwolonego użytku, którego przypadki reguluje ustawa. Zasada taka obowiązuje także na gruncie polskich unormowań. Zgodnie z przepisami art. 17 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. (DzU z 2006 r. nr 90, poz. 631) twórcy przysługują wyłączne autorskie prawa majątkowe, tj. wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia z tego tytułu. W przypadku eksploatacji niemieszczącej się w ramach dozwolonego użytku utworu jej legalność >>

Biblioteki cyfrowe w Polsce i na świecie

The screenshot shows the homepage of The European Library. At the top, there are navigation links: STRONA GŁÓWNA, KOLEKCJE, BIBLIOTEKI, and O BIBLIOTECE EUROPEJSKIEJ. Below this is a search bar with a 'SZUKAJ' button. To the right of the search bar, there are links for 'Wyszukiwanie zaawansowane' and 'Klawiatura wirtualna'. Below the search bar, there are several filter options: 'Przeszukiwane kolekcje:', 'katalogi bibliotek narodowych', 'czasopisma', 'kolekcje cyfrowe', 'literatura dla dzieci', 'dokumenty dźwiękowe i muzyczne', 'prace magisterskie i doktorskie', 'własny wybór', 'wszystkie kolekcje z:', 'Austria', 'Przeszukaj wszystkie kolekcje', 'Przeglądaj kolekcje z:', 'Kraj', 'Przeszukaj indeks tematyczny kolekcji', and 'Przeszukaj kolekcje według opisu'.

The screenshot shows a section of the European Library website with three columns: 'AKTUALNOŚCI - 06/11/09', 'EXHIBITIONS', and 'E-POSTCARDS'. The 'AKTUALNOŚCI' column contains a link to 'In Depth - The Atatürk Archives holds a vast collection of printed and audio-visual materials relating to the War of Independence and the foundation of the Turkish Republic. More info...'. The 'EXHIBITIONS' column contains a link to 'Discover the exhibitions held in the great national libraries of Europe through a single access point. Still on display: Napoleonic wars, unique buildings and magnificent treasures.' The 'E-POSTCARDS' column contains a link to 'Send a free virtual postcard from the national libraries of Europe. Celebrate reading and deliver your own literary note!'.

O realnym zapotrzebowaniu na korzystanie z tego rodzaju instytucji świadczy wiele inicjatyw podejmowanych w skali krajowej oraz międzynarodowej. Ich celem jest tworzenie i udostępnianie dzieł literackich w formie elektronicznej. Biblioteki cyfrowe organizowane są przede wszystkim przez podmioty publicznoprawne jako biblioteki narodowe, uczelniane, gminne, a także jako organizacje gromadzące zasoby muzeów, fundacji, instytucji realizujących cele archiwizacyjne. Jedną z bibliotek cyfrowych o najbogatszych zasobach jest Biblioteka Europejska – The European Library – umożliwiająca dostęp do zbiorów 45 bibliotek narodowych Europy (www.theeuropeanlibrary.org). Tworzone w latach 2001–2004 przedsięwzięcie stanowi wyzwanie dla osiągnięć nowoczesnej technologii i prywatnych inwestorów. Początkowo w powstaniu The European Library brało udział dziewięć bibliotek narodowych: Finlandii, Francji, Niemiec, Włoch, Holandii, Portugalii, Słowenii, Szwajcarii oraz Wielkiej Brytanii. W ciągu kolejnych lat serwis Biblioteki Europejskiej został poszerzony o ofertę bibliotek narodowych innych krajów członkowskich

Unii Europejskiej, a od stycznia 2007 r. także polskiej. Projekt został sfinansowany w ramach 5. Programu Ramowego Komisji Europejskiej.

Inicjatywa Komisji Europejskiej „i2010 biblioteki cyfrowe” zakłada wykorzystanie Biblioteki Europejskiej jako bazy powstającej Europejskiej Biblioteki Cyfrowej (EDL), której założeniem jest umożliwienie zintegrowanego dostępu także do archiwów i muzeów europejskich. W skali światowej popularnością cieszą się również takie inicjatywy związane z udostępnianiem zasobów literackich w Internecie jak projekt Gutenberg (www.gutenberg.org), wzorowany na nim projekt Runenberg (www.runenberg.org) czy biblioteka cyfrowa Gallica (www.gallica.bnf.fr). Polskimi bibliotekami cyfrowymi o relatywnie bogatych zasobach bibliotecznych są m.in. Cyfrowa Biblioteka Narodowa POLONA, Małopolska Biblioteka Cyfrowa, Śląska Biblioteka Cyfrowa, biblioteki cyfrowe uczelni, w tym Politechniki Łódzkiej i Warszawskiej, uniwersytetów Wrocławskiego i Warszawskiego, projekty: Skarby Dziedzictwa Narodowego oraz Skarby Literatury Polskiej. •

» uzależniona jest od zgody autora, tj. zawarcia z nim stosownej umowy licencyjnej. Konieczność uzyskania zezwolenia podmiotu uprawnionego zachodzi co do zasady również w przypadku korzystania polegającego na digitalizacji utworu przez skanowanie (w celu umieszczenia go w bibliotece cyfrowej) lub gromadzenia w archiwum dzieła od początku dostępnego w formie cyfrowej (*born digital*), z zastrzeżeniem sytuacji dotyczących dozwolonego użytku utworów (o których będzie mowa poniżej). Monopol autorski obejmuje także publiczne udostępnienie utworu w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym (udostępnianie na żądanie – *on demand*), która to forma rozpowszechnienia stanowi istotę funkcjonowania biblioteki internetowej. Autorskie prawa majątkowe są, co prawda, ograniczone czasowo i wygasają po upływie 70 lat od śmierci twórcy (po takim czasie można co do zasady swobodnie korzystać z utworu), jednak jest to okres wystarczająco długi, aby opóźnić tempo wzbogacania zasobów biblioteki o utwory literatury współczesnej.

Dozwolony użytek utworów

Jak wcześniej zasygnalizowaliśmy, monopol autorski twórcy jest ograniczony instytucją dozwolonego użytku, przewidującą przypadki, w których ze względu na interes społeczny nie jest konieczne uzyskanie zgody na korzystanie z utworu i najczęściej nie ma obowiązku uiszczenia wynagrodzenia autorskiego (dozwolony użytek osobisty i publiczny). W kontekście działalności bibliotek istotne znaczenie ma forma dozwolonego użytku, przewidziana przepisami art. 28 prawa autorskiego, w ramach której biblioteki, archiwa, szkoły mogą:

- udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze rozpowszechnionych utworów,
- sporządzać lub zlecać sporządzenie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów,
- udostępniać zbiory do celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek.

Federacja Bibliotek Cyfrowych

Podstawowym celem Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC) jest ułatwienie odbiorcom eksploatacji rozproszonych zasobów polskich bibliotek cyfrowych. Serwis FBC zakłada możliwość zintegrowanego zapoznania się z ofertą instytucji współpracujących w projekcie, w tym uczelni, bibliotek, archiwów, muzeów oraz ośrodków badawczych. Wykorzystano w nim zaawansowane aplikacje sieciowe, w założeniu przyspieszające lokalizowanie konkretnych materiałów bibliotecznych w zasobach poszczególnych instytucji współpracujących w ramach Federacji.

Serwis FBC utrzymywany jest przez Poznańskie Centrum Superkomputerowo-sieciowe afiliowane przy Instytucie Chemii Bioorganicznej PAN, a za jego rozwój odpowiada Zespół Bibliotek Cyfrowych PCSS. Organizatorzy serwisu zastrzegają, że FBC nie jest platformą służącą do publikowania zasobów instytucji uczestniczących w projekcie, w związku z czym „nie ponoszą odpowiedzialności za materiały publikowane w bibliotekach cyfrowych dostępnych przez Federację Bibliotek Cyfrowych” (www.fbc.pionier.net.pl). Jakkolwiek kwestia zasad odpowiedzialności z tytułu naruszenia praw autorskich do utworów udostępnianych przez biblioteki cyfrowe stanowi obszerny odrębny temat, należy zwrócić uwagę, że aktualnie znajdujemy się na etapie kształtowania zasad tworzenia tego rodzaju archiwów w skali ogólnowiatowej. Wiąże się to z problemami dotyczącymi ochrony własności intelektualnej. Ich przyczyna tkwi w aterytorialnym charakterze Internetu, odmiennościach regulacji prawnoautorskich poszczególnych państw oraz niepełnym ich dostosowaniu do osiągnięć nowoczesnej technologii. Pokłosie tych problemów znajduje swój wydzźwięk w sporach wokół Google Book Search.

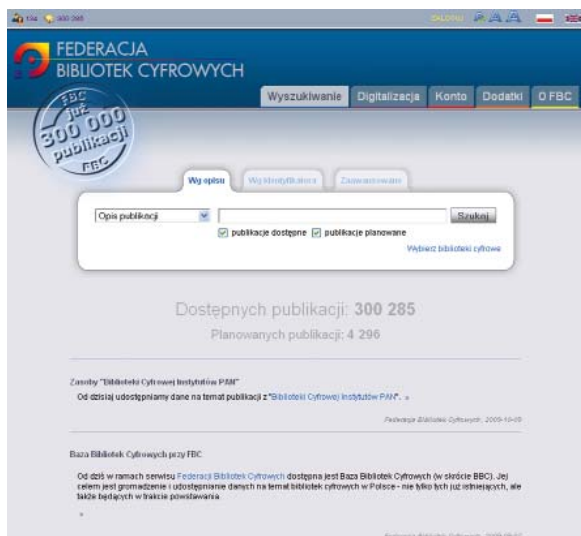
Ustawodawca nie wprowadza rozróżnienia między sytuacją prawną bibliotek w zależności od tego, czy są one prowadzone przez jednostki budżetowe, komunalne czy prywatne. W piśmiennictwie podkreśla się jednak, że w statutowych działaniach instytucji korzystających z powyższej formy dozwolonego użytku powinno znaleźć się nieodpłatne wypożyczanie egzemplarzy utworów opublikowanych oraz gromadzenie zbiorów.

Komercyjny charakter biblioteki cyfrowej wyklucza jednak korzystanie z utworu z pominięciem uprzedniego zezwolenia podmiotu praw autorskich, w związku z czym wiąże się z obowiązkiem zawarcia umowy licencyjnej.

W zakresie prawa biblioteki do sporządzania lub zlecenia sporządzenia egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w wymienionych wyżej celach mieści się także przygotowanie kopii cyfrowych. Ustawa nie wyklucza bowiem takiej możliwości. Powielenie egzemplarza może się odbyć przez reprodukcję innego własnego egzemplarza lub np. wypożyczonego z innej biblioteki.

Jednym z założeń dyrektywy 2001/29/WE o harmonizacji określonych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym jest udostępnianie zbiorów online. Przepisy dyrektywy zezwalają państwom członkowskim na ograniczenie w systemie krajowym przysługującego twórcy prawa do zwielokrotniania utworu, o ile jest to uzasadnione celem naukowym, edukacyjnym, wspieraniem osób niepełnosprawnych, celami bezpieczeństwa publicznego lub związane z postępowaniem administracyjnym lub sądowym. Przy takim założeniu tradycyjne pojęcie egzemplarza, odnoszące się do materialnego nośnika utworu, ulega rozszerzeniu i obejmuje także kopie elektroniczne. Polski ustawodawca określił wąskie ramy ograniczenia monopolu autorskiego na użytek bibliotek. Na podstawie przepisów art. 28 pkt 3 prawa autorskiego biblioteka może udostępniać zbiory do celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się wyłącznie na terenie tych jednostek. Oznacza to, że udostępnianie zbiorów może odbywać się wyłącznie w pomieszczeniach wykorzystywanych przez bibliotekę na potrzeby prowadzenia swojej działalności statutowej i nie obejmuje publicznego rozpowszechniania utworów w sieci internetowej.

Oceniając określoną formę eksploatacji utworu, należy brać pod uwagę, że przepisy dotyczące dozwolonego użytku utworów jako ograniczające monopol autorski są interpretowane zawężająco, proautorsko. Natomiast zgodnie z dyrektywą zawartą w art. 35 prawa autorskiego, przez której pryzmat ocena ta

Serwis Federacji Bibliotek Cyfrowych odgrywa rolę centralnego katalogu e-bibliotek uczestniczących w projekcie.

jest dokonywana, dozwolony użytek nie może naruszać normalnego korzystania z utworu ani godzić w słuszne interesy twórcy. Ten ostatni warunek zakłada konieczność rozpatrywania interesów twórcy w kontekście interesów innych osób, czyli w przypadku działalności bibliotek, których celem jest upowszechnianie dóbr kultury – społeczeństwa. Z tego punktu widzenia gromadzenie zasobów bibliotecznych w ramach komercyjnej biblioteki cyfrowej takiej jak biblioteka Google odbywać się powinno na zasadach ogólnych, czyli powinno być poprzedzone umownym uregulowaniem z uprawnionymi osobami warunków rozpowszechnienia ich utworów w sieci internetowej. Na gruncie polskiego prawa autorskiego

nie ma podstaw do uznania tego rodzaju inicjatyw za mające swoje umocowanie w dozwolonym użytku ustawowym. Nie ma także przekonujących argumentów pozwalających na rozszerzenie skuteczności ewentualnego orzeczenia sądu obcego państwa, względnie ugody przed nim zawartej w sprawie o naruszenie praw autorskich pomiędzy organizatorem biblioteki cyfrowej oraz określonymi autorami – na relacje z innymi twórcami, którzy w postępowaniu tym nie brali formalnego udziału. W odniesieniu do przedsięwzięcia Google oznacza to, że niewyrażenie w określonym terminie sprzeciwu na umieszczenie utworu w sieci internetowej nie może być utożsamiane ze zgodą autora na podjęcie tej czynności.

Przyszłość bibliotek cyfrowych

Usługa Google Book Search budzi obawy u przeciwników, którzy twierdzą, że Google próbuje wykorzystać swoją potęgę gospodarczą do ustanowienia monopolu w zakresie udostępniania publikacji w Internecie przez ekonomiczne uzależnianie od siebie autorów i wydawców. Ta cyfrowa inicjatywa stała się w związku z tym motorem podjęcia lub przyspieszenia organizowania podobnych bibliotek przez konkurencję, w tym Yahoo, Microsoft i firmę Amazon. Doświadczenie życiowe każe z dystansem traktować zapewnienia organizatora Google Book Search o tym, że usługa ta ma służyć wyłącznie społecznemu upowszechnieniu dóbr kultury. W związku z tym jednak, że nie można przecenić korzyści związanych z dostępnością w sieci materiałów bibliotecznych – nawet za odpowiednią, rozsądną, odpłatnością – z cierpliwością i uwagą należy obserwować kształtujący się rynek bibliotek cyfrowych. A w uzasadnionych przypadkach korzystać z instrumentów ochrony prawnoautorskiej.

Autorka jest adwokatem w Kancelarii Prawnej Bukowski i Wspólnicy z Krakowa. Specjalizuje się w dziedzinie prawa własności intelektualnej, w tym prawa autorskiego, własności przemysłowej, prawa reklamy, ochrony dóbr osobistych oraz prawa konkurencji. Prowadzi warsztaty i seminaria naukowe, publikuje w prasie specjalistycznej i biznesowej.

PYTANIA PRAWNE

Na Państwa pytania związane z prawem komputerowym, przepisami dotyczącymi e-administracji oraz problemami informatycznymi **odpowiadają wybitni eksperci i praktycy.**

■ e-mail: redakcja@itwadministracji ■ faks: (+71) 797 28 16.